

ETO:908(497.113)
911.2(497.113):556

Kovács Endre

A MOSZTONGA

The Mostonga

A vízszabályozások előtt a Bácska e részének a természetes vízellátása kedvező volt. Kiemelkedő részein ősrégi település nyomai: eszerépdarabok bizonyítják, hogy az ősember mindig valamely tó vagy vízfolyás partját választotta telephelyéül. A pásztorok a legelőn terelt jószágot szabad vízből itatták, az ősfoglalkozások aranykorukat élték. A Mosztonga-parti háztartások is a mocsáron neveltek vízi szárnyasokat.

A folyó közelségét, vízének üdvözítő hatását mindig az ember kereste. Föltevéünket a Mosztonga-parti Nepomuki Szent János szobrok, más szakrális emlékek és nem utolsósorban a doroszlai Szentkút, a sztapári Vodica meg más, ma is meglévő kegyhelyek bizonyítják.

Kulcsszavak: Mosztonga, mocsár, Bórhíd, Kotyogó, ősfoglalkozások, gyalogösvény

A MOSZTONGA KELETKEZÉSE

A lassan folydogáló mocsaras ér – újkori fogalmaink szerint – a Gákova melletti hajdani Páka-pusztából vezet dél felé, majd délkeleti irányba folyik Zombor alá. Az inentől kelet felé, a szintén Gákova alatti Bradovity-pusztában folyó tekervényes eret már Mosztongának nevezték, amely délnek haladva, az előbbivel Zombor nyugati felén találkozott, és a szontai hídnál, amely a későbbi Ferenc-csatornán épült, most már határozottabb mederben haladt dél felé.¹

Útjában Doroszlót a nyugati oldalán megkerülte, és a medre ismét elsekélyesedett. Rácmilitics nyugati oldalán azonban újra megduzzadva, kelet felé kanyarodott, és Karavukova északi oldalán nyugatra fordulva megkerülte a falut. Majd ismét déli irányban, Déronya nyugati oldalán elhaladva, Bács várost is nyugat felől kerülte meg, és egy merész kitérés után kelet felé, Bácsból délre, a Szent Antal-kápolna mellett Bukinig folyt. Itt a falu nyugati oldalán egy lefelé nyíló patkó alakjában nagy mocsarat képezett: a Mosztonga-barát. Végül Bukin mellett ömlött a Dunába.

Doroszló szélső házainak kertjét a szétterülő és hangulatosan kanyargó mocsár tartotta ölelésében. A felső folyásánál több helyi mellékága volt, róluk ma már csak a kiszáradt folyómeder árulkodik.

A határ természetes vízellátása kedvező volt. Kiemelkedő részein ősrégi település nyomai: cserépdarabok borítják, hogy az ősember mindig valamely tó vagy vízfolyás partját választotta telephelyéül. A pásztorok a legelőn terelt jószágot szabad vízből itatták. A Mosztonga-parti háztartások a mocsáron neveltek vízi szárnyasokat. Baromfielidelnek vödörszámra szedtek mocsári lencsét.

Mindezek ismeretében nem nehéz levonni a következtetést, hogy nem a folyó vágyott a településen élő ember közelségére, hanem fordítva: a folyó közelségét, vizének üdvöztető hatását mindig az ember kereste. Föltevésünket a Mosztonga-parti Nepomuki Szent János-szobrok, más szakrális emlékek és nem utolsósorban a doroszlai Szentkút, a sztapári Vodica s más, ma is meglévő kegyhelyek bizonyítják.

A MOCSÁR NEVÉNEK ELSŐ EMLÍTÉSE

Más vonatkozásban, ill. másutt a Mosztongát először 1256-ban említik az okiratok (Pesty Helynévtára [I.24]). Valódi értelmében először 1495-ben Chomafalva, a mai Rácmilitics helyén álló egykori falu vonatkozásában említették a Mosztongát.

A MOCSÁR FÖLTEHETŐ KORA

Az ókori mitológiában Kharón, az alvilág révésze az élők és holtak világát elválasztó folyón, a *Sztűx*-on a holtakat csónakján szállítja át. Díja az *obolosz*, egy pénzdarab, amelyet – olykor még ma is – temetés alkalmával az elhunytak szájába, cipőjébe vagy a koporsójába tesznek, „*Hogy be bírja magát váltani...!*”.

Nos hát, a Hallstatt-kori urnás temetkezés leleteit a korabeli „Mosztonga” nyugati, ill. jobb oldalán levő Gyepföldön, az ősrégi településsel átellenben, a bal, ill. a keleti oldalán tárták föl a Zombori Múzeum régészei. A leletek minden bizonnyal a bronzkort váltó vaskorból, az i. e. 9–4. századból valók, amikor a Sztűx szerepét a Mosztonga folyása látta el.

A BÖRHÍD

Valahol a doroszlói Szentkút közelében van egy hely, amelyet még legutóbb is Bórhíd néven emlegettek. A helynév nem cseng idegenül, mégis kevesen tudják, hogy a bürü, bőrhíd elnevezés másutt is előfordult. A hiedelemmonda szerint a Bórhíd alatt török tetemek voltak, de hogy mi is valójában, kitűnik az alábbiakból.

1955-ig a Duna–Tisza–Duna-csatorna helyén a hajdani jó öreg Mosztonga terpeszkedett lápos, ingoványos, vízimadarak énekétől zajos nádasával. Emiatt csak ladikkal vagy nagy kerülővel lehetett megközelíteni a pusztai földeket, nemkülönben a természeti gazdagságával kérkedő Nagyerdőt.

Ha azonban a mocsár kiszáradt, az órányi gyaloglás percekre szűkült, mert a külszegiek gyalogösvényt tapostak a nádason keresztül, mégpedig toronyiránt, ahogyan ez szokás volt.

Senki sem jegyezte föl, kinek a találmánya volt a Bórhíd, amelynek építőanyagát a nádás adta. Amint emelkedni kezdett a talajvíz, gúzzsal egybekötött nádkévéket raktak egymás végébe a folyó fenekére, hogy „száraz lábbal” átkelhessenek a mocsáron. A nád ellenállt a rothadásnak, és ha növekedett a víz szintje, vele emelkedett a „híd” is, amelynek szélessége alig volt nagyobb fél méternél, és csak gyalogosok átkelésére volt alkalmas, azoknak sem volt szabad megállniuk vagy egymást követniük, mert akkor a „bórhíd” süllyedni kezdett, és hamar megtelt vízzel az áthaladók bocsora. Az erre járó cipekedő gyalogos teherrel is biztonságosan közlekedett a minden lépés alatt lehajló gyalogösvényen, amelynek létezéséről csak a helybeliek tudtak.

Nem volt gondnoka, mégis emberemlékezet óta állt a Bórhíd, amelyet egyikét kéve náddal mindig megjavított valaki, aki rákényszerült. Ilyen ember pedig jócskán akadt a Szentkút utcai szegények között, akik a Nagyerdőből hátukon vagy a fejükön cipelték haza az egész évi tűzifát a Bórhídon keresztül.

PATAK, AMELY CSÍKHALAKRÓL KAPTA A NEVÉT

Csikászó a földrajzi helynévtárban nem szerepel. Azonban az 1915. évi *Magyar katonai térkép* tanúsága szerint, valahol a bácskai Szilágyi település meg a Római sáncok között, a „Grosser Soliter” néven bejegyzett szikeseknél, felszíni vízként eredt. Útját a szontai szikések lapályaiban lefelé folytatta, és a települést meg a sibováci Cserna-barát megkerülve, a Bobia-pusztán, majd a doroszlói Erdőlaposon (vagy láposon?) keresztül folyt. A doroszlói–gombosi földutat átszelve a Brazil határrésznek is nevezett Római sánc tövében állandó kis tavat alkotott (amelyen Csikászó-hídnak nevezett kis töltés volt). Rácmilitics meg Doroszló határán ömlött a hajdani Mosztongába.

A régi csikászok tudni vélték, hogy a patak szontai részét a sokácok Vrtityevica néven ismerték.

A Csikászót a szikések felszíni vizei képezték, amelyben kendert áztatni sohasem lehetett. A patakot ősztől tavaszig a csapadékban gazdag időjárás élesztette, a júliusi meleg teljesen kiszáritotta, ekkor a kopár szikes felszíne kirepedezett, másutt kákvával magyar szittyóval sűrűn benőtt gyomtársulás maradt a nyomában.

A réti csík (*Misgurnus fossilis*) természetes tulajdonsága, hogy a víz ingadozó szintjével beássa magát a talajba, és vele jön elő, télen át is bő zsákmányt biztosítva a csikászoknak, akik a patakocskát róla nevezték el.²

A Csikászó „forrásának” a helyén, illetve a szilágyi legelőkön az 1970-es évek elején épült halastó, amelyet tavasszal mindig a csatornából töltöttek föl vízzel.

Az 1980-as években a csikászó medrében új csatorna épült, amelyen őszi lehalászás előtt a halastó vizét eresztik vissza a csatornába. Ennek eredményeként a káka meg a szittyó teljesen eltűnt, a szikes legelő teljesen kiszáradt.

Egy másik csatorna a falu alatti holtágnak maradt Halastó vizét csapolta le és szüntette meg az utolsó nádat is. Ezzel a Mosztonga vadregényes világa örökre letűnt, már csak emlékezetben él tovább, amíg nem tűnik el a feledés ködében.

A DRINA A BÁCSKÁBAN?

A Drina a Mosztonga holtága volt. Nostalgikus nevéből ítélve, amellyel a betelepülő délszlávok tüntették ki, a két háború közötti szerb uralom alatt keletkezett azáltal, hogy a Doroszló keleti oldalán levő Nagyrétet a Jegricska néven ismert árkokkal lecsapolták, és a település északnyugati oldalán, zsilippel ellátott vízgyűjtőt képeztek. A Drina tehát a falu meg a temető között a Sztüx szerepét töltötte be, ill. az élöket a holtaktól választotta szét.

A Drinában a hétháziak (korábbi nevükön: a „Plevna város” lakói) halásztak, a felgyülemlett vizet a temető felé vezető híd alatt, a falu nyugati oldalán a Halastavat képező tógazdaság Mosztongájába eresztették.

A KOTYOGÓ

Levéltári kutatások kiderítették, hogy a falu újratelepítésekor a mostani csatornahíd helyén a 18. században „deszkadobogóval” ellátott fahíd épült, amely a falu alatt kanyargó Mosztongán át Szonta felé, meg a mocsár túloldalán levő falusi földekre nyitott kocsiutat. A sekély, de széles víz közepéig mindkét parttól, töltéssel toldották meg az utat: hídnak csak akkora nyílás maradt, amennyi elég a lecsapoláshoz. Az energiaválságról már akkor is tudtak, mert az élelmes molnárok a híd elé zsilipet meg tómalmost építettek, amelyet a felduzzasztott Mosztonga lassú vize hajtott, folyton kotyogva: kotyogó hangot hallatva. Így lett a felső tóból a Halastó, az alsóból pedig a Kotyogó helynév. Később a fahídat is Kotyogóhídnak nevezték.

ŐSFOGLALKOZÁSOK

A nádas színváltozása megkapó látvány: májusban üdezőld, virágzaskor kék. A nádszálra nagyszulák fut tölcseres virágaival. Első dér után a nádas sárga színben pompázik.

„A doroszlai halászok ladikja mindössze ládaszerű”, írja Herman Ottó a népi halászatról szóló művében. A csikászok meg a pákászok szilfarúd evezőjük segítségével, szélteben-hosszában, ezzel a ladikkal közlekedtek a Mosztongán, amelynek mélysége néhol meghaladta a másfél métert. Tavasszal a zombékon a vadon élő vízi szárnyasok tojásait gyűjtötték emberi táplálkozásra. Június-

ban csádét szedtek, és a napon szárogatták: kötelet sodortak belőle a kézzel aratott búzakévék bekötésére. A fedőnád virágzásakor söprűnek való nádpihét gyűjtöttek. Ősszel a mocsár partjain díszlő kosárfüzet gyűjtöttek. A helyi vadászok fácánra, szárcsára, vadkacsára, pézsmapatkányra, vidrára vadásztak a Mosztongán.

Télen át a befagyott mocsár jegén nádat vágtak. Odahaza padlógyékényt, kenyérszakajtot, a fűz vesszőből csikvarsát meg kosarat fontak, söprűt kötöttek. Mindezeket a piacon árusították.

Amikor a csatorna még nem létezett, kacskaringós gyalogösvény vezetett a Zsák utcától a Szentkúti, onnan pedig tovább, Rácmiliticsig. Az ösvény Mosztonga felőli oldalán kenderfüzek álltak „díszörség”-et, csak a gazdájuk engedélyével volt szabad vesszőt vágni róluk.

Az út menti füzeket a kertjük alatt, önellátó céllal a falu lakói ültették, akik téli foglalkozásnak szánták a kosárfűz feldolgozását. A mocsár tőszomszédságában jól díszlik a fűz, amelyet lombhullás után szokás metszeni és begyűjteni. A jó minőségű vessző szép sárga, mint az arany, vékony szálú, mint a kender, hosszú és ágmentes.

Régen a parasztság öltözeke rostkenderből készült, amelynek földolgozása víz nélkül lehetetlen lett volna. A mosztongai kenderáztatás például nagyon nehéz munka volt, mert kenderaratástól késő őszig, egész nap vízben kellett állni. Nyáron piócák ragadtak az emberek testére a víz alatt, a víz felett meg szúnyogok milliói támadtak. A szárított kendert a férfiak törték, tilolták, meg gerebenezték, asszonyaik rokkán fonták, házivászonnak a település takácsai szőtték.

A kendervíztől elpusztultak a halak, ezt a gondot a kender ipari termesztése még csak fokozta. Az 1930-as években a településen öt kendergyár épült, ezek ipari kenderáztatók létesítésére kényszerültek, amelyek nyomai a kendertermesztés megszűnésével ma is kiszáradt gödörként éktelenkednek.

Az idősebb emberek még ma is a „Mosztongára” mennek, ha a fél évszázada épült Duna–Tisza–Duna-csatornát látogatják!

A régi közmondás a Mosztongára is érvényes, miszerint: „Ki a Tisza vizét issza...”

Nem véletlen, hogy az utolsó kendergyár csakúgy, mint a futballcsapat, a helyi sporthorgász egyesület, a vadászegyesület meg a településen működő takarmánykeverő üzem a Mosztonga nevét viselték.

A legutóbbi polgárháborús betelepülés előtt a csatornahídnál levő csárda neve is „Kotyogó” volt.

JEGYZETEK

¹ Kiépítése után a Mosztonga vízállását a Ferenc-csatorna közvetítésével szabályozták.

² Följegyzés szerint Kovács Fábán, szabó kisiparos 1958. március 21-én, 120 dináros kilónkénti áron 1,5 kg csíkot vásárolt.

FORRÁSOK

IVÁNYI István

1906 Doroszló. In: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára, III. köt., 29. o., Szabadka.

KISS József

Magyar Országos levéltár, 12 DIV XIII. No 88.

KOVÁCS Endre

1975 Doroszlói kendermunkák. In: Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 23–24. sz., 237–244. o.

1977 A kivetkőzés. In: Doroszló, egy bácskai falu élete. Kiadta a Helyi Közösség Tanácsa. Nyomtatta a bezdáni Vojvodina Nyomda, 143. o.

1977 Doroszlói kendermunkák. In: Horváth Mátyás: Olvasókönyv az általános iskolák 5. osztálya számára. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 188–189. o.

1985 Esővarázslás Doroszlón. Zbornik radova XXXII. Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Sombor, 71–74. o.

KOVÁCS Endre, PENAVIN Olga

1988 Kotyogóhid. In: Vajdaság Helységeinek Földrajzi Nevei 13. Szerkeszti dr. Penavin Olga. Kiadja A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.

KOVÁCS Endre

1991 A Börhid. In: Dunatáj, Zombor, 1059. sz.

1991 A kenderfüzek. Föld Népe, Újvidék, XLV. évf., 48. sz.

1992 A mosztongai halászat emlékei. I.: Néprajzi Látóhatár, Miskolc, I. évf. 3–4. sz., 199–207. o.

1995 A doroszlói fedőnád. In: Néprajzi Látóhatár, Miskolc, IV. évf., 3–4. sz., 112–121. o.

1996 A kutak története és kultikus szerepe a doroszlói néphagyományban. In: Bácsország, II. évf., 6. száma: június, 6–10. o.; július, 14–15. o.

2001 Földrajzi adalék. I.: Állattartás a vajdasági Doroszlón. Logos, Tóthfalu, 9. o.

ORMOSI Zsigmond

1859 Doroszlóra vonatkozó kézirat, német nyelvű gyűjtemény, 645–669. o. Fénymásolata a Vajdasági Levéltárban készült, Karlócán, 1986. okt. 6.

PESTHY Frigyes

1865 Doroszlóra vonatkozó kézirat gyűjtemény. Fénymásolat a Budapesti Országos Széchényi Könyvtárban, 1975. febr. 19-én készült.

The Mostonga

The natural water supply of this part of Bácska was sufficient and favourable before the regulation of waterways. In the elevated parts of the region there are scattered remains of ancient settlements: broken pieces of earthenware give evidence that prehistoric man always chose the banks of rivers or lakes to settle down. Herdsmen had the cattle that they herded drink from water; ancient trades enjoyed a golden age. Homesteads beside the river Mostonga raised their waterfowl in the swamps.

Man has always looked for the nearness of river and the beneficial effects of water. Our assumption is supported by the statues of John of Nepomuk and other sacramental relics on the banks of the Mostonga, and especially the places of pilgrimage that are visited even today like the Holy Well by Doroszló and Vodice by Stapar.

Keywords: Mostonga, swamp, Bórhíd, Kotyogó, ancient trades, footpath